

„Bájos volt és barátságos, teli kitűnő kocsmákkal és legális anyaggal. Ha még egy hétig időzünk ott, nem kizárt, hogy máig a pályaudvar előtt ülök egy gitárral és egy-két gyerekkel, akiket Napsugárnak meg Pintyökének hívnak. Komolyan, nem sokon múlt.”

(Bill Bryson: Amsterdam)

⊕ SZÖVEG: KOKAS ANNA, KÉP: SÜVEG ÁRON

amszterdam

a liberalizmus örök szövetségese

KÉTSÉGKÍVÜL A VILÁG LEGÉRDEKESEBB NAGYVÁROSAINAK EGYIKE. Tömegek rajonganak érte, és éppoly sokan illetik kritikával. A csatornái után Észak Velencéjének is becézett Amszterdam etnikai olvasztótégely, igazi „multikulti” társadalmi struktúra színtere. Majdnem 180 ország képviselői élnek itt, mindenféle vallás, hit és életstílus békésen megfér egymás mellett. Az egyes társadalmi érdekek mindegyikét tiszteletben tartják, így alakult ki a polder-modellnek nevezett, konszenzuson alapuló döntéshozatali gyakorlat a gazdaság- és szociálpolitikában. (Maga a fogalom Hollandia tengerszint alatt fekvő, természettől elhódított földterületeinek [polderek] tulajdonosi közösségi alapon nyugvó védelméből ered.) A hollandok tisztelik az embert, mégpedig olyannak, amilyen. Itt mindenki az lehet, aki akar, és bátran kimondhatja gondolatait.

Ám a bírálók előszeretettel festenek a holland városról – mint a nyitottság kiteljesedésének legékeesebb példájáról – riasztó képet. Mintha az az ördögtől való lenne, ahol az erkölcsnek és tisztességnek nyomát sem találni. Valóság ez vagy pusztán rágalom? Távolodjunk el a hosszú idő óta tartó ideológiai vita sodrásától, és néhány kérdés megválaszolásával pillantsunk a felszín alá! Milyen tényezők tették Amszterdamot a tolerancia 21. századi etalonjává? Hogyan lett ez a földrajzi szempontból meglehetősen törekeny város az évszázadok során egyre több társadalmi csoport menedéke?

JOBBA A KESKENY

A néha már kórosan karcsú házak ötlete nem a tudatos várostervezők rajzasztalán született. A folyós talajra való építkezés máig egyetlen módszere a cölöpalapozás.

A méretes fatörzseket (ma inkább fémből készült oszlopokat) azonban komoly feladat több méterre jól levern, a házak a régmúltban ezért gyakran megsüllyedtek.

A városvezetés ezt megaléglve törvénybe foglalta, hogy központosítja a cölöpverést, mindezt pedig rendes sarcot szedett az építkezni vágyóktól. Az adót a ház szélességével arányosították, így nem meglepő, hogy sokan döntöttek a keskeny mellett

RINGÓ KÉNYELEM

Virágos udvar, rendes hajó – ahogy helyi megfogalmazásban tartaná a mondás. Kerti törpék pihennek békésen az Oudeschanson ringatózó lakóhajó tetején, Amszterdam belvárosában

Múltbéli gyökerek

Amszterdam már akkor liberális világlátással igazgatta magát, amikor ez a fogalom még nem is létezett. A területet a 12. században sikerült lakhatóvá tenni, a régészeti anyag ekkortól igazolja a halászok alkotta település meglétét. Az első hivatalos okirat, mely említi a város nevét, 1275-ben kelt. A város életében szerény szerephez jutott a feudális hagyomány, a helyi hatalmi viszonyok alakulása miatt a hűbéri függés csak ceremonális szinten nyilvánult meg. Az amszterdamiak teljesítették az elvárt formáságokat, de ezen túl saját belátásuk szerint alakították sorsukat. Mi sem szemlélteti ezt jobban, mint a város első címere: egy hajó, melyet egy harcos (a kastély szerepében) és egy kereskedő (a város szerepében) közösen kormányoz, a hűséget szimbolizáló kutya alakjával kiegészülve. Ez a szemlélet fejlődött a későbbi századok során odáig, hogy a központi kormányzat számára a rendfenntartó és a kereskedelem szabadságának kereteit biztosító szerepet jelölték meg elsődleges fontosságúnak.

A késői alapítás dacára a város ugrásszerű fejlődésnek indult, ami feltehetően a nagyszámú fríz lakosságnak volt köszönhető, akik a kora középkorban az északi-tengeri szállításban voltak érdekelték. A holland kereskedők szép sorban kezükbe vettek mindent, amit csak szerte a világban adni-venni volt érdemes. A művelés alá vonható földterületek kicsinyisége miatt a földbirtokos arisztokrácia aránya és politikai súlya elenyészett az egyre terebélyesedő kereskedő középosztályéhoz képest. A szabad áruforgalom révén mind több szegény család emelkedett tehető sorba, a társadalmi tapasztalat ezért az volt, hogy érdemes küzdeni, mert tehetség és némi szerencse segítségével bárkinek lehet jobb élete, függetlenül attól, milyen körülmények közé született.

Innen eredeztethető az Európában általános születési előjogok által mereven tagolt társadalmi felépítménynél jelentősen lazább szociális normarendszer. A kereskedő ugyanis olyan furcsa „képződmény”, aki folyton-folyvást csak a bevételei növelését lesi, sem ideje, sem energiája nincs holmi „vallási hisztériákra”, amik a 16. századtól elborították Európát. Világnézete eleve az anyagi dolgokra fókuszál, míg a transzcendentális háttérbe szorul, így az amszterdamiak többségi kereskedőtársadalma kevésbé aggódott az egyházak által bűnösnek titulált cselekedetek túlvilági következményei miatt.

E gondolkodásmód azonban nem csak a 19. század közepén kezdődő városrendezésre volt hatással, de a század első felére kialakult kellemetlen állapotok kialakulásában is szerepet játszott. Akkor ugyanis az ipar nagyarányú térnyerése ellenére nem voltak központi szabályozások, így a mind jobban összezsúfolódó tömegnek egyre egészségtelegebb és kellemetlenebb viszonyok között kellett élnie. A gyárak eleinte a városközpontban kaptak helyet, ahová korszerű tömegközlekedés hiányában is könnyen eljuthatott a napi 10-14 órát robotoló olcsó munkaerő. A csatornába öntött szemét és fekália bűze elviselhetetlenné vált, sőt a kolera is állandó vendég volt a nyári hónapokban. A légszennyezés a század közepére olyan mértéket öltött, hogy a levegőt elborító korom miatt képtelenség volt a mosott ruhát a szabadban szárítani.

Tenni kellett valamit, de a folyamat a probléma mérete ellenére akadózott. Míg más, jóval kisebb költségvetésből gazdálkodó kormányzatok hatalmas összegeket áldoztak fontosabb városaik korszerűsítésére

HÉTVÉGI SZERELÉS

Régi idők emlékét idézi a pillanat, amikor a teraszról kihajolva leshettük, ahogy a szomszéd a család szeme fényét mossa, polírozza, szerelgeti, generálja. A kis Polskit és a Trabantot itt csónakok helyettesítik, a ház előtti parkolót pedig iszapos csatorna váltja (jobbra)

HIDAKAT A MAGASBA!

Vasúti híd nyílik föl a központi pályaudvar mellett, Amszterdam belvárosában. A város hídjai szinte folyamatos mozgásban vannak, hogy egyaránt utat engedjenek az állandó szárazföldi és vízi forgalomnak

Kulturális egyveleg – Építészetének köszönhetően Amsterdam azon kevés nagyvárosok közé tartozik, melyre az ékszerdoboz jelző ugyanúgy igaz, mint a modern metropolisz. Egyfajta középkori olvasztótégely, mely éjjel buja és romlott, míg nappal mindenki számára mézeskalácsarcát mutogatja. A csatornákra alapuló városszerkezet nem csak romantikussá, de kimondottan csendessé is teszi Amsterdamot. A főbb csatornavonalak a 17. század első felében épültek, koncentrikus félkörök formájában

és szépítésére, addig Hollandiában fel sem merült, hogy egy városi közösség saját környezete élhetőbbé tételéhez az államtól kérjen anyagi segítséget. Sőt mi több, ahogyan Geert Mak találóan jellemezte a városképet: „Amszterdam a megtestesült antimonumentális”. Hollandiában, ahol mindenki saját képességei és szerencséje révén érvényesülhetett, egész egyszerűen sem a központi kormányzat, sem a társadalom részéről nem merült fel a hatalom erőfitogtatásának igénye. Ez a társadalom a maga diszkrét gazdagságával szép csendesen formálta városait olyanra, hogy azok a gyarapodás érdekeit szolgálják.

Az amszterdami beruházásokat is túlnyomórészt magánbefektetők finanszírozták és irányították. A városvezetés ugyan megfogalmazott általános irányelveket – például az utcahálózat tekintetében –, ám ezeket láthatóan felülírták a pénzemberek pillanatnyi érdekei. Az anyagi hasznot minden más szempont elé helyező építési vállalkozóknak szándékában sem állt az egységes városkép kialakítása – igaz, erre kvalitásaik hiányában amúgy sem lett volna esély. A heterogenitás mégsem kelti a rendezetlenség érzetét, mert bár szembetűnő az átfogó városrendezés hiánya, mindez – az épületek küllembeli puritánsága révén – amolyan mértéktartó káosz élményét nyújtja. Így alakult ki az első pillantásra felismerhető városkép, amely a 19. századi liberalizmus sokrétű, mégis kiegyensúlyozott városépítészeti modellje.

Élet – két keréken

A város lakóinak több mint fele használ napi rendszerességgel biciklit. A szűk utcák és a csatornák által uralt terep éppoly ideális a kerékpárnak, mint amennyire alkalmatlan az autóforgalomnak. Kora reggel nem csak gyerekekkel óvodába kereköző apukák, hanem munkába igyekvő, öltönyös urak és parfümfelhőben úszó, kosztümös hölgyek tömegei jelennek meg gyakran leharcolt biciklijükön

Van még egy hely...

A központi pályaudvar környékén majdnem 8000 bicikli számára van elegendő parkolóhely. Emeletes, hajóra helyezett, őrzött, nyitott és fedett bringaparkolók szolgálják ki a folyamatos kerékpáros-áradatot. Amíg meg nem szokjuk, inkább tűnhetnek vashalomnak, mint rendezett és kezelhető rendszernek. Persze néha tényleg lehetetlen kihalászni azt, amivel reggel leparkoltunk. Rádadásul van egy figyelmeztető holland mondás is: „Ha ellopják a biciklidet, ne szomorkodj, lopj egy másikat!”

Tág túrés

Kifejezetten érdekesek a tolerancia – a modernitást időben megelőző, hatékonyságában mégis meghaladó – megnyilvánulásai. És túl azon, hogy a békés együttélés szempontjából mindez kimondottan előnyösnek bizonyult, még jelentős anyagi haszonnal is járt a helyiek számára. Menedéket keresetek (és találtak) a vallásuk miatt üldözöttek: a 15. századtól folyamatosan érkező zsidókhöz a nagy vallásháborúk időszakában hugenották tömegei is csatlakoztak, de folyamatosan jöttek diákok és nézeteik miatt menekülő tudósok is. Ők pedig tudást és szakértelmet hoztak magukkal, mindezzel pedig új otthonukat gyarapították. Csak egy példa a nyitottsággal járó haszonra: a nyomdaipar kifejezetten jól élt abból, hogy itt mindent ki lehetett adni. Az eretnek vagy szélsőséges irodalom kinyomtatása, majd külföldre csempészése egy egész iparágat virágoztatott fel.

A nők társadalmi megítélése is rendhagyó volt. A feleségek sokkal kevésbé voltak férjeik akaratának alárendeltjei, mint akkoriban a kontinens más részein. Amszterdamban például a 17. századtól bűncselekménynek számított a feleség fizikai bántalmazása. Az Egyesült Tartományokban a fiatal és egyedülálló hölgyek kíséret nélkül, szabadon járhattak-kelhetek, és társaságban is éppoly fesztelenül vehettek részt a beszélgetésben, mint férfitársaik. A szabad mozgáshoz az is hozzájárult, hogy a kor viszonyaihoz képest hatékonynak számított a polgári szervezetek által teljesített járőrszolgálat, a közbiztonság mellett pedig a közvilágítás is kielégítő volt.

Természetesen bíráló hangok mindig akadtak – elsősorban az idelátogató külföldi arisztokraták részéről, akiknek rögvest szemet szúrt az „illendő” társadalmi hierarchia hiánya. Több beszámoló kifogásolja, hogy ruházatuk és viselkedésük alapján nem lehet egyértelműen megkülönböztetni a szolgálóleányokat úrnőiktől. Értetlenül álltak azzal a jelenséggel szemben is, hogy a katona vagy a nemes nem részesül megkülönböztetett bánásmódban.

Prostitúció

Talán leginkább a prostitúció kérdésének kezelése szemlélteti legjobban az önkép szenvedélyes függetlenségét. A legősibb mesterséggel kapcsolatos attitűdök terén is megmutatkozik a helyiek pragmatizmusa, mondván, ugyan miért tiltsunk valamit, ami – így vagy úgy – mindenképp jelen van? Ha büntetjük, ha nem? Ha engedélyezzük, ellenőrizhetővé, akár szabályozhatóvá is válik. Ennek első hi-

vatalos megfogalmazása egy 1413-ban kelt rendelet, mely kimondta, hogy egy olyan nagyváros, mint Amszterdam, nem működhet „lotyók” nélkül, ezért a prostitúciót nem lehet teljesen megtiltani.

A prostituáltak a 15. századig kizárólag a városfalon kívül, a polgárságtól térben is elhatárolva üzhették hivatásukat. Tekintettel arra, hogy a klientúra zömében a kikötőben dolgozókból verbuválódott, később a dokkok körüli negyedekbe is bebocsátást nyert az üzletág. A türelmi negyed a 16. század végén találta meg jelenlegi helyét a Damstraat környéki utcákban, bár akkortájt a mainál jóval szűkebb területre korlátozódott. Az üzlet persze akkoriban kimondottan diszkrét körülmények között folyt, általában a kijelölt kocsmák hátsó vagy emeleti helyiségeiben.

A kijelölt körzetek már a 17. századi útikönyvekben is „turistalátványosságként” szerepelnek, ahová az ideérkező férfiembernek „kötelező” ellátogatnia.

MÁSNAPOSOK

Az amszterdami éjszakától megmámorodott fiatalok pihennek a Nemo Science Center tetején elhelyezkedő panorámabár teraszán. Az autópálya kivezető szakasza felett terpeszkedő ikonikus épület tetejéről csodálatos panoráma nyílik az amszterdami belvárosra

ÉLET A KIRAKATBAN

A várost járva nemcsak a meglepő dolgokat rejtő dizájnkirakatok vonzzák a szemet. A rendkívül nyitott társadalom mintha a kirakatban élné az életét. A hatalmas ablakoknak köszönhetően egy csatorna mentén haladva egyaránt a látóterünkbe keveredhet az éjszakai örömlányok és kuncsaftjaik élete, de a felettük egy emelettel békésen vacsorázó család is

FIÚK A FLASZTEREN

Javarészt magyar tagokból verbuválódott break táncscsoport szórakoztatja a nagyréműt a Leidsepleinen, a híres Bull Dog Coffee Shop előtti téren. Folyamatos az urbánus Ki-mit-tud?

Homoszexualitás

Amszterdam minden kétséget kizáróan a homoszexuálisok egyik 21. századi menedéke, és feltehetően előrevetítője a jövőbeli melegkultúra sziluettjének. Melegbárok, -szórakozóhelyek mindenütt vannak a világon, itt azonban a látogatósereg nem korlátozódik a célközönségre. A heteroszexuálisok egyáltalán nem határolódnak el e létesítményektől, mivel a középosztálybeli fiatalok zöme nem ítéli el, és legkevésbé sem tekinti deviánsnak a szexuális másságot. Épp ezért nehéz lenne külön melegkultúráról beszélni, mert az mára már beágyazódott szegmense a sokszínű amszterdami kulturális egyvelegnek.

Kábítószer

Valahányszor felmerül a könnyűdrogok legalizálásának kérdése, a „holland példa” rögtön a figyelem középpontjába kerül. A kenderszármazékok fogyasztása 1953-ig legálisnak számított, a szabályozás pedig a drogturizmus korai megnyilvánulása okán vált szükségessé, mégpedig erős amerikai nyomásra! Az árusítóhelyek elsődleges vevőkörét ebben az időben ugyanis a Németországból idelátogató amerikai katonák jelentették. A fogyasztás az 1960-as évekig csak nagyon kevés embert érintett, elsősorban gyógyászati célra használták, az orvosilag ellenőrzött eseteken kívül pedig csak marginális csoportok körében volt jellemző. Az eleinte ópiumra és marihuánára korlátozódó drogfogyasztás akkor merült fel problémaként, amikor a hippimozgalom keretében fiatalok tömegei utasították el a szülői kultúrát. Ráadásul a komolyabb egészségkárosító következményekkel fenyegető szerek is megjelentek a piacon: 1965-ben az LSD, 1972-ben pedig a heroin. A kormányzat az 1976-os Módosított Ópiumtörvényben engedélyezte a kenderszármazékok használatát, kokain vagy heroin birtoklásáért azonban akár 16 éves börtönbüntetést is kiszabhattak. Az elmúlt 40 évben az Európában páratlan engedékenység mellett példaértékű eredményességgel vívják a harcot a kóros függőségek ellen, komoly pénzt szánva a rehabilitációs helyek fenntartására. A Konzultációs Központoké (CAD) a kulcsszerep, melyek elsődleges feladata a tájékoztatás és szükség esetén az orvosi segítségnyújtás. Hatékonyan működik a rehabilitáltak társadalomba történő visszaillesztését célzó szociális program is.

A kenderszármazékok kereskedelmét a hatóságok szigorúan ellenőrzik, és csak a kijelölt árusítóhelyeken, az úgynevezett „coffeshop”-okban engedélyezik korlátozott mennyiségben. És talán meglepő tény, hogy az Európai Unió tagállamai között a nyilvántartott drogfüggők aránya Hollandiában a legalacsonyabb (és az első számú kritikus, az USA adatai jóval meghaladják ezt).

E működő rendszert az új holland kormány 2012-ben törvényi szabályozással próbálta megváltoztatni, mondván, a kiterjedt drogturizmus, illetve a virágzó csempészet kártékony az országra nézve. Mivel a coffeshopok forgalmának 90%-át a turisták jelentik, az új törvényjavaslat szerint pedig kizárólag helyi lakosok kaphatnának vásárlási jogot, a szabályozás az egész ágazat összeomlását – ezzel együtt pedig évi több százmillió euró adó kiesését – vetítette előre. A társadalmi nyomás mellett vélhetően ez is szerepet játszott abban, hogy végül Amsterdam polgármestere, Eberhard van der Laan 2012 decemberében bejelentette, hogy mégsem vezet be a turistákat kizáró szigorítást, inkább az iskolákban történő marihuánafogyasztás visszaszorítása érdekében tesznek lépéseket.

BŰNÖK ÚTJA

A vöröslámpás negyed és egyben Amsterdam legkeskenyebb utcája a Trompettersteeg, mely a buja örömeiket rejtő vitrinek és függönyök világát köti össze a polgári lakónegyeddel, bejáratában a város egyik legismertebb coffeshopjával

CENTNYI DALLAMOK
Vándormuzsikusok igyekeznek összezenélni a napi betevőt a Királyi Palota oldalában meghúzódó heugróban (balra fent)

A nyitottság, a tág tűrés, a szabad gondolkodás és a velük kéz a kézben járó, konszenzuális alapokon nyugvó társadalmi működés a város esetében összességében sikeresnek tekinthető. Amszterdamot fennállása óta mindig jó helyre vetette a világtörténelem sodra. Fejlődése szinte töretlen volt, ám nem tudni, hogy ez az evolúció meddig folytatódhat. Gyakran vetődik fel a kérdés, hogy a nagyrészt konvencionális társadalmi rendszerekből ideseregők idővel nem borítják-e fel a tolerancia vezérelte rendszert? A 14. század óta időről időre újabb kihívásokkal kellett megbirkózniuk az amszterdamiaknak. Az a jövő kérdése, hogy a 21. század posztmodern kihívására is képesek lesznek-e a tőlük megszokott rugalmassággal reagálni?... ☺